

РОЛЬ І МІСЦЕ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ЕСТЕТИКА» У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ.

Світлана ЛАВРИНЕНКО (Кіровоград)

У статті висвітлюються можливості естетики, як філософського світоглядного знання в організації процесу підготовки майбутніх учителів до національного виховання школярів, акцентується увага на меті, завданнях, формах реалізації зазначеної проблеми.

В статті освещаются возможности эстетики как философского мировоззренческого знания в организации процесса подготовки будущих учителей к национальному воспитанию школьников, акцентируется внимание на цели, задачах, формах реализации указанной проблемы.

Ключові слова: естетика, мистецтво, національне виховання, національна свідомість, ціннісні орієнтації, підготовка майбутнього вчителя.

Актуальність зазначеної проблеми полягає у тому, що в умовах розбудови національної системи освіти набула актуальності проблема національного виховання учнів – майбутнього нашої держави. Слабка обізнаність українського суспільства з вітчизняною інтелектуальною та мистецькою спадщиною значною мірою визначає низький рівень національної свідомості, формотворчим фактором якої і є національна культура з її особливими елементами – мистецтвом, мораллю, філософією.

На сучасному етапі значну увагу проблемам становлення сучасної національної школи, змісту навчання та виховання, національного, зокрема, в Україні приділяють науковці В. Бутенко, М. Євтух, П. Ігнатенко, О. Киричук, В. Кузь, В. Мартинюк, М. Стельмахович та інші. Предметом спеціального вивчення стали окремі аспекти підготовки студентів до виховної роботи для таких науковців, як І. Бех, Н. Болдирев, М. Євтух, І. Зязюн, А. Міщенко, Р. Пенькова, Л. Явгофаров та ін.

Дослідження сучасного стану підготовки майбутніх учителів до національного виховання учнів, а також рівня їх національної свідомості і самосвідомості, дало змогу виявити основну суперечність у навчально-виховній діяльності школи, яка виникла між необхідністю забезпечення високого рівня національного виховання і відсутністю науково-обґрунтованої системи підготовки вчителів до розв'язання цієї педагогічної проблеми. Усунення цього

протириччя передбачає організацію цілеспрямованої систематичної роботи щодо формування у студентів педагогічних університетів готовності до роботи з учнями в аспекті національного виховання.

Мета статті: розкрити місце і значення курсу “Естетика” в системі підготовки майбутніх учителів до національного виховання школярів.

Аналізові проблеми професійної підготовки вчителя у вищих навчальних закладах присвячена значна кількість дослідницьких робіт у галузі педагогіки, психології та педагогічної психології (О. Абдуліна, В. Бондар, В. Буряк, І. Зязюн, А. Ковальов, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, С. Мельничук, О. Савченко, В. Сластенін, М. Скаткін, О. Сухомлинська, А. Щербаков, І. Якиманська та інші).

Сьогодні, коли вчителя визнано «основною рушійною силою відродження та створення нової національної системи освіти», «довіреною особою суспільства, якій воно довіряє найдорожче – своїх дітей» [4], перед вищими педагогічними навчальними закладами ставиться складне завдання по підготовці спеціаліста нового рівня, носія інтелектуальної, педагогічної, загальнолюдської і національної культури, який має стати гарним прикладом для наслідування учням і батькам.

Сучасний педагог разом із загальнопедагогічною, психологічною освітою повинен володіти широким соціально-культурним світосприйняттям, бути національно свідомою особистістю, мати чіткі уявлення про шляхи і можливості національного виховання школярів в цілому і, зокрема, засобами мистецтв.

Проблема національного виховання піднімалася в працях багатьох видатних педагогів. Наприклад, К. Ушинський звертав увагу на національні елементи у вихованні, пропонуючи таку систему виховання, яка базувалася б на вивченні істинних історичних фактів, традицій свого народу, його релігії, на розвитку національної свідомості. Вагомий

внесок у створення національної системи виховання в Україні належить талановитому педагогові О. Духновичу, який вважав, що навчально-виховний процес у школі повинен здійснюватися рідною мовою з орієнтацією на національні традиції народу [3]. Вся система педагогічних ідей Г. Сковороди проіннята ідеєю народності [6].

З огляду нашої проблеми нам імпонує визначення С. Гончаренка [2], який стверджує, що національне виховання – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, що спрямована на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь. Національне виховання – це виховання підростаючих поколінь у дусі українського виховного ідеалу, який сформувався на багатовікових традиціях. Воно ґрунтується на засадах родинного виховання, на ідеях і засобах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що уособлюють вищі зразки виховної мудрості українського народу. Процес національного виховання – відносно самостійний вид діяльності, який має свої принципи, обумовлені метою виховання. Як відомо, принцип – це ті основні вихідні положення, на яких базується теорія і практика навчання і виховання. Завдяки принципів існує можливість досягнення національного виховного ідеалу. Як стверджує С. Гончаренко, «національний виховний ідеал базується на загальнолюдських цінностях і включає в себе ті риси, які відповідають духовності чи звичаям даного народу. Конкретний зміст національного виховного ідеалу залежить від державного устрою, світогляду, релігії і моралі, від рівня розвитку культури, від національних особливостей народу. Виховний ідеал – це мета виховання, образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог, виховуючи учнів. Виховний ідеал, як мета виховання, визначає систему освіти й виховання, її зміст, методи, форми» [2, 230].

Національне виховання має соціальне спрямування, а його мета – формування гармонійно розвиненої і суспільноактивної особистості з науковим світоглядом і високим моральним потенціалом. Національне виховання насамперед пов'язане з активізацією патріотичних почуттів, які не є вродженими, а формуються у процесі всієї навчально-виховної роботи. В період складних трансформацій, які відбуваються сьогодні у нашій державі підростаючому поколінню дуже складно усвідомити почуття національної гідності. Дослідження українських вчених свідчать про

те, що певна частина молоді зростає національно несвідомою, не ідентифікує себе з українським народом, українською державою; не має суспільно-корисних ідеалів і не вважає за потрібне їх мати. Сучасна молодь відрізняється відсутністю відчуття патріотизму поваги, любові до своєї Батьківщини. Ми і сьогодні, на жаль, зустрічаємо випускників вищих навчальних закладів, які не досягли державно-патріотичного усвідомлення себе як частини української держави.

Така ситуація певною мірою підтримується складним економічним та ідеологічним становищем нашого суспільства. Зазначений фактор у майбутньому може чинити загрозу у процесі розбудови вільної, незалежної, економічно розвиненої, благополучної в соціальному плані держави. Саме тому робота сучасної школи в цілому, і кожного вчителя зокрема, повинна спрямовуватися на формування національно свідомої, духовно розвиненої особистості. На жаль, як свідчить педагогічна практика, нині спостерігається пасивність, інертність, шаблонність у роботі багатьох досвідчених і молодих вчителів, що негативно відбивається на якості організації всього навчально-виховного процесу сучасної школи, зокрема і на якості національного виховання школярів.

Забезпечити належний рівень національного виховання школярів можливо лише за умови забезпечення сучасної школи фахівцями з високим рівнем спеціальних знань, умінь та навичок для якісного виконання зазначеного завдання. Якісну підготовку майбутнього вчителя до національного виховання учнів можна забезпечити лише сформувавши у студентів високий рівень національної свідомості в процесі їх навчання у ВНЗ.

Вищий педагогічний навчальний заклад покликаний планомірно і цілеспрямовано виробляти у студентів усвідомлене ставлення до матеріальних і духовних цінностей рідного народу, уміння творчо використовувати в навчально-виховному процесі кращі здобутки культури, науки цивілізованих держав. Національне виховання особистості студента пов'язане з процесом формування національної свідомості, оскільки свідомість – це найвищий рівень психічного відображення дійсності, який властивий лише людині як суспільно-історичній істоті. Відповідний досвід, ґрунтовні спостереження свідчать, що національна свідомість відіграє значну роль у підвищенні моралі особистості, стимулює доброзичливість і милосердність, співпереживання в біді і горі інших людей-співвітчизників, представників як своєї, так і інших національностей. Вироблена стійка національна орієнтація студентів на сенс життя сприяє збереженню не лише фізичного, а

й психічного здоров'я, вона допомагає майбутнім учителям накреслювати перспективи свого життя, педагогічної праці, пов'язуючи їхню власну долю з долею свого народу. Ще на студентській лаві національно свідомі молодь починає ґрунтовніше думати про плани на майбутнє, розвивати свої внутрішні сили для їх реалізації. Процес дійсної історії – свідомого творення особистістю, людством свого культурного середовища як форми цивілізаційних процесів – великою мірою інспірований функціонуванням національної свідомості. Національна свідомість служить надійним імунним засобом, що захищає національну культуру від руйнації. Ось чому в період, небезпечний для національної культури, можна спостерігати активізацію саме цього виду свідомості, її загострення. Неоднорідність інтенсивності прояву національної свідомості дає підстави говорити про її віртуальну природу. Адже у злагожені, нормальні періоди розвитку нації свідомість «розчинена» в культурі, забезпечуючи її собітотожність [7].

Необхідно брати до уваги той факт, що серед певної частини студентської молоді поширеними явищами залишаються байдужість до національних справ, індивідуальність до рідної культури, невміння і небажання ідентифікувати себе з українською нацією, недооцінка рідної мови, розвитку науки, культури і виховання підрастаючого покоління, відчуття національної меншовартості тощо. Такі студенти, як правило, зазнавали на собі ще в період навчання в школі відчутного впливу атеїстичного інтернаціонального виховання, усієї тоталітарно-бездуховної системи. Тому вони нерідко недооцінюють випробувані віками гуманістичні цінності – рідну мову, культуру, мистецтво, традиції і звичаї свого народу. Такі студенти відчують безцільність і беззмістовність, порожнечу свого життя, часто переживають розчарування, нудьгу, апатію, демонструють нездатність виявити ініціативу, неправильно обирають об'єкти докладання своїх зусиль, енергії. У такому разі виникає необхідність поступово залучати їх до світу народних традицій, звичаїв та обрядів, створювати умови для вивчення ними виховної мудрості рідного народу, її національної специфіки, вітчизняної культури, мистецтва. У процесі пізнання високої краси народної поезії, музики, самобутніх традицій, оригінального світобачення і світорозуміння такі студенти мають можливість глибше усвідомити, що сенс життя – у прилученні до духовних скарбів, у їх збереженні та примноженні, у формуванні в молодих серцях і душах національних цінностей. Із поглибленням власної національної свідомості названа категорія студентської молоді починає відповідальніше ставитися до оволодіння педагогічною

професією, активніше готуватися до самостійної творчої праці в умовах вільної, незалежної держави. Формування національної свідомості й самосвідомості у майбутніх вчителів – складна і невід'ємна частина вирішення фундаментальної підготовки національних педагогічних кадрів. Щоб успішно будувати демократичну, правову і цивілізовану державу, необхідно, щоб її громадяни, насамперед представники інтелігенції, мали високу національну свідомість і самосвідомість. Особливо це стосується педагогів, які покликані виховувати палких патріотів, стійких громадян незалежної України, для яких головною метою життя буде практична реалізація завдань розвитку рідної культури, національної державності.

Аналіз наукової, насамперед педагогічної, літератури переконливо свідчить про те, що в дослідженні проблеми формування у студентів – майбутніх учителів національної свідомості та самосвідомості зроблено лише перші кроки. Загальні аспекти цієї проблеми в Україні досліджують А. Алексюк, А. Бойко, В. Майборода, І. Мартинюк, О. Нікуленко, М. Шкіль та ін. Шляхи формування у студентів педагогічних вузів національної самосвідомості виявляються і обґрунтовуються у працях Т. Донченко, С. Бевзенка, С. Гончаренко, І. Голубенка, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Є. Пасічника, Р. Осипець, О. Сухомлинської, Д. Тхоржевського, П. Хропка та ін. Філософські аспекти формування національної свідомості в майбутніх вчителів з'ясовуються дослідниками І. Бичком, О. Завгородньою, І. Надольним.

Національне виховання здійснюється багатьма засобами. Роль рідної мови як складової національного виховання детально обґрунтовують у своїх працях Л. Мацько і П. Кононенко, можливості суспільнознавчого потенціалу і в ньому історії України пояснюють А. Васецький, В. Кириченко, О. Кульчицький, Ю. Римаренко, вивченню надбань родинного виховання присвячені праці М. Стельмаховича, В. Скуратівського, Є. Сявакко, Д. Федоренка. Дослідження науковців переконують у тому, що національному вихованню сприяють сфери краєзнавства (Т. Дем'янюк, М. Струнка, І. Федьков), рідної природи (А. Бегега, А. Гродзінський, І. Гордієнко, М. Соловей, В. Сухомлинський), національної символіки (М. Дмитренко, О. Ковальчук, О. Кучерук, Т. Островська, Ф. Погребенник).

Реалізація завдань національного виховання неможлива без використання невичерпних потенційних можливостей народного і професійного мистецтва. Історична енергія народу, стійкість, багатство і краса його національного руху трансформувалися й акумулювалися в різноманітних видах і жанрах мистецтва – пісенному, музичному,

танцювальному, театральному, образотворчому тощо. Організація національного виховання охоплює обов'язкове формування духовної сфери особистості. Як відомо, духовна сфера глибоко і всебічно відображена у творчості людини. Тому найскравіше і найглибше саме у перлинах національного мистецтва розкривається сутність народу, його національний характер, свідомість, духовні цінності. Аналіз досліджень із цієї проблеми дозволяє зробити висновок, що в системі навчання і виховання мистецтво, як засіб формування національної свідомості, досі не знайшло повноцінного втілення. Це пояснюється тим, що серед учителів і вихователів певна частина тих, хто недостатньо обізнаний з надбаннями українського мистецтва, відповідно, не відчуває його потенційних можливостей, а також тим, що значна частина вчителів закінчувала педагогічні навчальні заклади в радянський період, коли проблема національного виховання з відомих причин не була предметом наукового дослідження.

Розв'язуючи педагогічну проблему підготовки майбутніх учителів до національного виховання школярів засобами мистецтва, студенти у стінах ВНЗ повинні оволодіти системою знань із кожного виду мистецтва та з'ясувати їх можливості в педагогічному процесі школи. Нажаль, сьогодні ми спостерігаємо таку ситуацію, коли не лише значно скоротився обсяг навчальних годин на дисципліни гуманітарного циклу, зокрема і естетики, а які взагалі зникли із навчальних планів, як обов'язкові для вивчення студентами усіх спеціальностей. Такий стан речей викликає особливу стурбованість стосовно студентів педагогічних ВНЗ, оскільки необізнаність у зазначених науках унеможливує їх повноцінну професійну підготовку. Якщо така ситуація триватиме і надалі, то в педагогічних університетах здійснюватимуть підготовку вчителів, які будуть неспроможні реалізувати основні функції навчального процесу: освітню, виховну і розвивальну.

Ми вважаємо, що обов'язковим елементом повноцінної підготовки майбутнього фахівця до національного виховання школярів має бути опанування студентами навчального курсу "Естетика". Відповідно до завдань курсу, вивчення зазначеної навчальної дисципліни дасть змогу майбутнім учителям оволодіти комплексом знань, вмінь та навичок необхідних для формування високої професійної компетентності майбутніх вчителів. Навчальний курс "Естетика" єдиний, що дає змогу студентам повноцінно ознайомитися із змістом мистецтва, як глибокого, складного і багатогранного явища. Відповідні теми навчального курсу знайомлять студентів із

видовою специфікою мистецтва вцілому та українського мистецтва зокрема, з історією розвитку та специфікою функціонування усіх видів українського мистецтва. Адже саме мистецтво здатне активно сприяти розвитку в особистості як усього багатства рис національно-патріотичної ідеології, так і стійких ідейних переконань. Через специфічні форми й засоби мистецтво безпосередньо передає найсуттєвіше в житті суспільства та його культурі, а кращі мистецькі твори дають можливість людині всебічно пізнавати історію і сучасність, побут і традиції народу. Саме мистецтво зближує, об'єднує людей, допомагає окремій особистості відчутти зв'язок власної долі з долею своєї нації. А забезпечуючи навчальний процес в умовах кредитно-модульної системи навчання, ми орієнтуємося на таку організацію даного процесу, в якій студент не пасивний споживач готового знання, а активний співучасник пізнавально-виховного процесу, що забезпечує високу якість засвоєння навчального матеріалу.

Роль і місце курсу «Естетика» в системі підготовки майбутніх учителів особливо актуальні, оскільки дає змогу оволодіти знаннями з усіх видів мистецтва, адже усі види мистецтва однаково беруть участь у створенні об'єктивної картини світу і тому повноцінно можуть використовуватися у національному вихованні. Якщо проаналізувати розвиток і зміст музичного, хореографічного, образотворчого і театрального мистецтва чітко прослідковується багатство, різнобарвність, високий рівень розвитку усіх видів українського мистецтва. В них закладені великі потенційні можливості національного виховання і підготовки майбутніх учителів до формування національної свідомості учнів.

Значна кількість науковців досліджувала вплив того чи іншого виду мистецтва на людину, її емоції, психічні почуття, переконання, форми національної свідомості. Різні виразні засоби діють на різні аналізатори. Наприклад, виразні засоби музики не мають опосередкованості та наочності, які притаманні художньому слову, картині, драматичному творові. Але насправді музиці і не потрібне таке співвідношення звукових образів з образами реальної дійсності. Головна сфера музики – емоція, почуття, настрої, і в цій сфері, в розкритті внутрішнього світу людини, вона має необмежені можливості. Любов і ненависть, скорбота і святкування, турбота і спокій, вогняна пристрасть і вольова стриманість – все це і багато іншого доступне вираженню в музичному мистецтві [5, 133–134].

Музика і рух утворюють хореографічне мистецтво. Це також вияв емоцій, який передається глядачеві як через слуховий, так і зоровий аналізатор, тому може краще донести

до глядача глибину зображувального образу, вплинути на емоційний стан. Звичайно тут визначна роль належала виконавцю, його професіоналізмові, рівню інтелектуального розвитку.

Виразні засоби образотворчості діють лише на зоровий аналізатор, але вони можуть передати відчуття живої дійсності, відобразити неповторну індивідуальність кожного відображеного явища, характер і внутрішню сутність людини, неповторну красу природи, кольорове і пластичне відчуття світу [5, 84–85].

Одже можна вважати, що кожен вид мистецтва – неповторна художня цінність, а комплексне використання видів мистецтва має загально-педагогічне значення і становить важливий засіб всебічного розвитку особистості, національного виховання підростаючого покоління. Лише сукупність окремих мистецтв може розвивати всю повноту людських можливостей, зробити особистість дійсно багатогранною, допомогти осучаснюванню усіх сторін її психіки і збагаченню внутрішнього світу [1, 46].

Оскільки мистецтво безпосередньо пов'язане з емоційною сферою особистості, не можна говорити про готовність учителя-вихователя до національного виховання без урахування його особистісних якостей, насамперед його мистецької естетичної складової, яка ґрунтується на почуттях і емоціях. Саме тому сьогодні як ніколи необхідно звернути увагу ВНЗ на включення до навчальних програм з підготовки майбутніх учителів повноцінного навчального курсу «Естетика», повернувши його у перелік

обов'язкових дисциплін для студентів усіх спеціальностей.

Підбиваючи підсумок, вважаємо за необхідне зазначити, що роль і місце курсу «Естетика» в системі підготовки майбутніх учителів окреслюється не лише можливостями зазначеного курсу у формуванні духовного багатства особистості, а й виступає дієвим засобом підготовки майбутніх учителів до національного виховання школярів, адже проблема національного виховання у сучасній системі освіти є надзвичайно актуальною і потребує не лише теоретичного, а й практичного вирішення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ванслов В.В. Всестороннее развитие личности и виды искусства. М.: Советский художник, 1966. – С. 46.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ.: Либідь, 1997. – 373 с.
3. Духнович О.В. Записка. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За заг. ред. С.А. Литвинова. К.: Рад. школа, 1961. – С.225.
4. Концепція національного виховання / Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 року // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18–25.
5. Основы эстетики и искусствознания. Факультативный курс. Пособие для учителей. Под ред. И.Л. Любинского и В.К. Скатерщикова. – М.: Просвещение, – 1973. – 270 с.
6. Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди / За ред. О.Г. Дзеріна. – К.: Вища школа, 1972. – С. 155.
7. Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Випуск 5. – Львів, 1998. – 505 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лавриненко Світлана Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри філософії Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: національне виховання, естетичне виховання, проблема навчально-виховної роботи у вищій школі.